

Мирон Вачевський, доктор педагогічних наук, професор
кафедри менеджменту та підприємництва
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлено аспекти вивчення однієї з тем основ економіки про циклічні коливання в економіці та характеристика стадій економічного циклу, що спричиняють кризовий стан. Види циклів та циклічні коливання в ринковій економіці та їх сутність вивчають в загальноосвітніх школах та студентами ВНЗ економічних факультетів. Знання про циклічні коливання як механізм виникнення причин економічних криз є необхідними для формування відповідних професійних компетенцій у майбутніх маркетологів.

Ключові слова: циклічні коливання, механізм циклічних коливань, економічні цикли, зовнішні та внутрішні чинники.

Актуальність теми. Висвітлюючи дану проблему зазначимо, що Законом “Про освіту” визначено основну мету освіти: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства [1], [2], [3].

З початком ринкових реформ в Україні докорінно трансформується вся система соціально-економічних відносин. Перетворення торкнулись не лише матеріально-технічних основ виробництва, організаційних форм господарювання, але й освітньої системи, що нерозривно пов’язана з економічною дійсністю і є базою для зміцнення наукового та виробничого потенціалу країни, та підготовки майбутніх маркетологів до відповідного рівня професійних компетенцій, як показано в [6].

Аналіз останніх публікацій. Сьогодні в Україні видано значну кількість навчальних підручників і посібників, які мають відношення до освіти та циклічних коливань в економіці на ринку, автори: Л.В. Балабанова [4], Є.М. Воробйов [5], О.І. Вишневецький [10], М.М. Єрмошенко [11], В. Ковальчук [13], В.М. Мадзігон [14], М.І. Маниліч, І.В. Губатюк [15], А.Ф. Павленко [16], що відповідають розробленими навчальними програмами Міністерства освіти і науки України.

Мета статті. Дослідити проблему підготовки майбутніх маркетологів з основ економіки із теми циклічні коливання в економіці з метою формування професійних компетенцій в майбутній професійній діяльності на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Циклічні коливання в економіці були відомі давно, але до початку XIX ст. вони мали здебільшого сезонний характер, що було зумовлено переважанням

сільського господарства і особливостями сільськогосподарського виробництва, відсутністю сформованого суспільного характеру виробництва у кожній окремій навіть розвинутій країні та іншими факторами. Починаючи з 1825 р., циклічні коливання в економіці стали відбуватися постійно, через певний інтервал. Лише в XX ст. в розвинутих країнах заходу мали місце 12 циклічних криз.

З часу першої такої кризи в економічній теорії виникло близько 200 концепцій причин її появи та суті. Але ця проблема залишається нерозв’язаною і сьогодні, але стає все більш актуальною, оскільки економічна криза вперше за декілька останніх десятиріч вразила і народне господарство України. Відсіля виникає основна мета теми – розкрити причини і типи циклічних коливань в економіці, суть і структуру самого циклу, а також з’ясувати основні фактори, що визначають темпи економічного зростання [14].

Механізм циклічних коливань. З 1825 р. ринкова система господарства з певною періодичністю переживає кризи, які спостерігаються у надвиробництві благ і неможливості їх реалізації, що веде до спаду виробництва, звуження торгівлі та погіршення становища багатьох верств населення. У ряді різновидів економічних криз – торговельних, грошових, галузевих, структурних, регіональних – циклічні спади посідають особливе місце не лише через їхню регулярність, а й тому, що в них у концентрованому вигляді відбувається вся сукупність протиріч економічної системи, проходить перевірку відповідність розвитку виробничих відносин і господарських зв’язків рівню і характеру продуктивних сил [5].

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Зазначимо, що ринкова економіка розвивається циклічно. Економічне зростання змінюється спадом виробництва, розквіт – кризою і депресією. Вони відбуваються зі сталою послідовністю і, як правило, у чітко визначених часових межах. Це дає підстави розглядати циклічність як загальну закономірність економічного розвитку.

Циклічність – це специфічна форма ринкової економіки. У зв'язку з цим економічна криза несе в собі як руйнівну, так і конструктивну функцію.

Криза є необхідним чинником економічного оновлення, інструментом формування нової вищої (порівняно з попереднім розвитком) системи структурних зв'язків, однією з найважливіших умов самовдосконалення господарського механізму.

Економічними циклами називаються періодичні коливання зростання виробництва. Їх ще називають циклами ділової активності, або кон'юнктурними циклами.

Викласти всі концепції, за допомогою яких описуються кризи та їх циклічність, неможливо у межах стислої статті, оскільки таких концепцій налічується понад 200. У другій половині XIX ст. англієць У. Джевонс пояснював циклічність появою плям на сонці, а американець Г. Мур надавав перевагу ритмові руху Венери ("Економічні цикли, закони і причини їх виникнення", 1914 р.). Французький економіст А. Афтalion причиною криз вважав нерівномірність механічного прогресу, його співвітчизник С. де Сісмонді – недостатнє споживання населення, а М.І. Туган-Барановський – диспропорційність між галузями.

Сучасний підхід до вивчення циклічності і спадів характеризується насамперед прагматизмом. Вивчення циклу здійснюється по всіх параметрах господарського механізму, йде пошук можливості пом'якшення циклічних коливань і наслідків кризи. У перше в економічній літературі робляться спроби з'ясувати причини глибокої кризи в Україні, її спільні і відмінні риси з кризами розвинутих країн Заходу.

Такий аналіз дав змогу обґрунтувати шляхи виходу з кризи. Рух виробництва від початку попереднього до початку чергового кризового спаду утворює цикл. За період з 1825 р. до початку 90-х років відбулося 22 цикли, кожен з яких є унікальним. Але водночас всім циклам притаманні певні загальні риси, передусім, однакова послідовність узміни фаз циклу. На різних етапах економічного розвитку суспільства і за різних конкретних умов відтворення циклу і його фази проявляються по-різному.

Характеристика стадій (фаз) економічного циклу є таким чином.

Спад: Скорочення обсягів виробництва. Збільшення безробіття. Зменшення завантаженості виробничих потужностей. Падіння цін. Зниження сумарних доходів суспільства. Падіння попиту. Зниження реальної заробітної плати. Зниження прибутків, збільшення банкрутств. Підвищення ставки позичкового проценту.

Депресія: Застій в економіці. Обсяги виробництва досягають найменшого рівня. Припинення подальшого спаду виробництва. Низька заробітна плата, високий рівень безробіття. Припинення падіння цін.

Пожвавлення: Початок оздоровлення економіки. Зростання попиту на основний капітал. Зростання обсягів виробництва. Збільшення прибутків та заробітної плати. Створення нових робочих місць та скорочення безробіття. Розширення кредиту. Відновлення до кризового рівня економічного розвитку.

Піднесення: Вихід економіки на рівень, який перевищує попередні рівні. Розширення виробництва, скорочення безробіття, збільшення завантаженості виробничих потужностей, збільшення доходів. Розширення інвестицій та споживчих витрат. Зростання сукупного попиту. Зростання цін. Розширення кредиту.

Криза передусім охоплює найбільш чутливі сфери грошово-кредитних зв'язків, гуртової, а потім і роздрібною торгівлі. Біржова паніка та

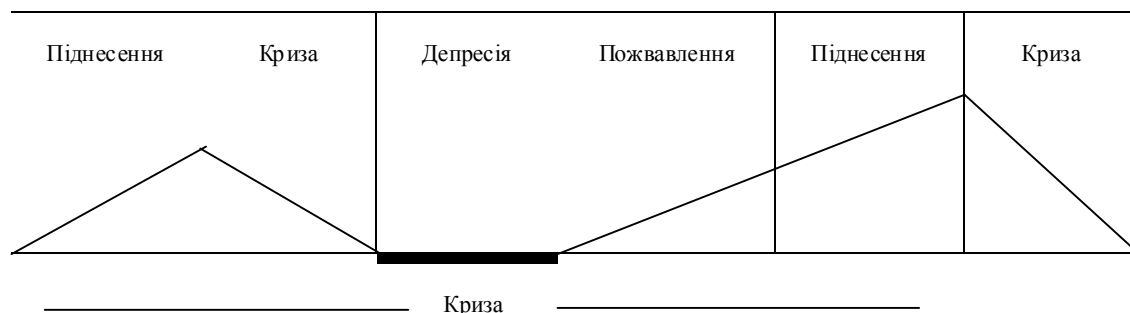


Рис 1. Рух промислового виробництва

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

масове знецінення капіталу у вкладах та падіння курсів акцій нерідко буває симптомом наближення чергового спаду. Розвиток кризи проявляється у нагромадженні товарних мас у гуртовій торгівлі, сповільненні їх просування до споживача, що призводить до зниження загальних показників динаміки промислового виробництва руйнування капіталу.

Найпростішою формою, яка містить можливість кризи, виступає товарний метаморфоз $T - G - T$, в якому акти продажу $T - G$ і купівлі $G - T$ відмежовані один від одного. Відсутність можливості реалізувати товар приводить до відриву купівлі від продажу. Першими це починають відчувати продавці. Лише здається, що придбані ними у промисловців партії товарів перейшли до сфери споживання, насправді вони ще не досягли кінцевого пункту свого руху і продовжують залишатись у сфері обігу. Але промисловець вважає свої ринкові проблеми розв'язаними і продовжує виробляти у попередньому режимі. Один потік товарів наздоганяє інший доти, поки не з'ясується що попередній потік ще зовсім не поглинутий сферою споживання. Масштаби товарообміну різко скорочуються, що призводить до падіння виробництва.

Кризове падіння лихоманить суспільство, всі економічні показники змінюються дуже швидко. Скорочення виробництва зменшує сукупний попит, у тому числі на робочу силу. Безробіття зростає, а реальна заробітна плата знижується. Знижуються прибутки, і підприємницьку систему охоплює масова хвиля банкрутства. Зростає потреба у платіжних засобах, збільшується попит на гроші. Тому підвищуються ставки позичкового процента.

Скорочення виробництва у період кризи триває доти, поки не буде встановлена ринкова рівновага, тобто відповідність попиту та пропозиції. Після цього кризове падіння припиняється, й економічна система переходить у фазу депресії.

Депресію, застій справедливо порівнюють з після шоковою ситуацією. Рух капіталу в'ялий і нечіткий, він ніби набирається сил перед новим штурмом. Цьому сприяють поступове відновлення перерваних кризою зв'язків, переливання капіталу у більш перспективні сфери застосування, а головне – масове оновлення основного капіталу.

Пожвавлення – наступна фаза циклу відрізняється тим, що тут уперше після початку кризового падіння відбувається розширення попиту на засоби виробництва та робочу силу, відновлюється економічне зростання, зростають прибуток і заробітна плата. У суспільній свідомості посилюються позитивні сподівання. У

процесі поживавлення відновлюється докризовий рівень економічного розвитку і готується майбутнє піднесення.

Піднесення – характеризується тим, що економіка виходить на рівень, який перевершує всі попередні рубежі. Економічне зростання прискорюється, поліпшуються всі показники ринкової кон'юнктури, передусім збільшується платоспроможний попит. Це сприяє зростанню товарних пропозицій, збільшує прибутки і стимулює пропозицію. Особливо великих розмірів досягають кредитно-фінансові операції, а також спекулятивні операції на біржах.

Ринкова рівновага, якщо розуміти її як збіг сукупного попиту та сукупної пропозиції, є короточасним, випадковим станом економічної системи. Водночас є істотна різниця між незначними коливаннями попиту та пропозиції поблизу точки ринкової рівноваги та ситуацією, коли відбувається розрив між попитом і пропозицією, що призводить до економічного коливання, або виникнення акселерації табл.1.

Принцип акселерації. Між коливаннями попиту та зміни обсягу інвестицій існує безпосередній взаємозв'язок. Зростання попиту – як на споживчі товари, так і на засоби виробництва – викликає збільшення інвестицій у потужності, за допомогою яких ці товари створюються. Відповідно зниження попиту приводить до вкорочення інвестицій.

Принцип акселерації відбиває той факт, що певна зміна попиту у будь-який бік спричинює значно більшу зміну в обсязі капіталовкладень. Інакше кажучи, інвестиції реагують на зміну попиту прискореною зміною (лат. *accele*го – “прискорюю”).

Для задоволення попиту, який зріс, основний капітал збільшується з 200 до 220 за допомогою чистих інвестицій (20); крім того, збільшуються інвестиції на відшкодування основного капіталу до 22, так що валові інвестиції досягають 42. Наявний ефект акселерації, зростання попиту на 10 вимагало капіталовкладень (42), які значно перебільшували масштаб зміни попиту. Наступне зростання попиту на ту ж саму величину вимагає ще більшого приросту валових інвестицій. Фаза III відбиває акселерацію оберненого напрямку за умов попиту, який скорочується.

Зуважимо, що у теорії економічного циклу важливе місце займає проблема економічної рівноваги.

Рівновага і економічна криза – діалектично взаємопов'язані протилежності, які не існують відокремлено одна від одної.

Механізм само налагодження економічних зв'язків є механізмом досконалої конкуренції. В цьому розумінні економічна рівновага. Умовами її формування є такі:

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Таблиця 1

Числова модель акселерації						
Фаза	Роки	Попит	Основний капітал	Інвестиції		
				на відшкодування основного капіталу	чисті на розширення виробництва	валові
I	1	100	200	20	–	20
	2	100	200	20	–	20
II	3	110	220	22	20	42
	4	120	240	24	20	44
	5	130	260	26	20	46
III	6	130	260	26	–	26
	7	120	240	24	20	4
	8	110	220	22	20	2
	9	110	200	20	20	0

- функціонування на ринку економічно самостійних суб'єктів;

- можливість еластичного використання чинників виробництва і вільне ціноутворення;

- відсутність монополії та адміністративного втручання держави в систему підприємницької діяльності;

- наявність розвиненої ринкової інфраструктури.

Адміністративне регулювання застосовується у вигляді державних, урядових і законодавчих обмежень або заборон, а також розпоряджень. Воно покликане доповнювати, а при необхідності і замінювати економічні заходи антициклічного характеру. Коли, наприклад, виникає необхідність у стимулюванні процесу нагромадження, держава збільшує на ці цілі обсяг бюджетних асигнувань, а водночас державний банк знижує норму процента. До цих заходів держава видає ще й законодавчий акт, відповідно до якого

скорочується термін амортизації певних видів машин і обладнання. В останньому випадку прибуток підприємців автоматично зростає, що розширює інвестиційні можливості і може продовжити фазу піднесення і пом'якшити кризу. Держава може використати й інший шлях: видати указ про реприватизацію, реекспорт частини прибутку національних компаній, що була одержана ними у ході зовнішньо-економічної діяльності [8].

Зазначимо, що в економічній науці розглядається багато думок і припущень щодо причин циклічних коливань економічної кон'юнктури. Одні бачать їх у низькій купівельній спроможності населення, інші – в порушенні рівноваги між інвестиціями і заощадженнями, треті – у розладі грошово-кредитної системи. Але всі сходяться на тому, що необхідно враховувати сукупність усіх чинників – зовнішніх та внутрішніх табл.2.

Таблиця 2

ПРИЧИНИ ЦИКЛІЧНОСТІ	
Екстерналії	Інтерналії
Війни, революції, інші політичні потрясіння	Фізичний термін служби капіталу
Відкриття великих родовищ корисних копалин	Динаміка власного споживання, що спричинює зміну обсягів виробництва і зайнятості
Оновлення нових територій, міграція населення	Динаміка інвестицій
Природні катаклізми	Економічна політика держави
Значні прориви в технології, винаходи, промислові зразки, інновації, ноу-хау	

